

مطالعه تطبیقی شرایط کلی شناسایی و اجرای احکام خارجی در حقوق ایران و اتحادیه اروپا

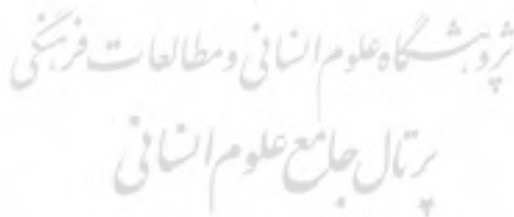
محمود جلالی^{۱*}، علی نوریان^۲

چکیده

با تحول نظام‌های سیاسی و اقتصادی، دنیا در حال تبدیل به دهکده جهانی است و لزوم یکسان‌سازی قوانین و مقررات و جهانی شدن حقوق، بیش از پیش ملموس است. در این مطالعه شرایط و موانع شناسایی و اجرای احکام خارجی در حقوق ایران با مقررات اتحادیه اروپا تطبیق داده شده و اجرا و تفاوت‌های احکام در هر دو نظام بررسی شده است. نتایج نشان داد که از جمله مشترکات هر دو نظام آن است که صرفاً احکام مدنی و تجاری قابل شناسایی و اجراست و احکام کیفری و تصمیمات اداری و مالیاتی استثنا شده است. در این مطالعه مشخص شد مقررات اتحادیه اروپا قابل گرده‌برداری بین کشورهای دارای مشترکات منطقه‌ای و مذهبی مانند کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی، سازمان آکو و جنبش عدم تعهد است.

کلیدواژگان

اخلاق حسنه، احکام مدنی و تجاری، شناسایی احکام خارجی، قطعیت رأی، نظم عمومی.

Email: m.jalali@ase.ui.ac.ir

۱. دانشیار گروه حقوق دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

Email: noorian149@yahoo.com

۲. دانش‌آموخته دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۶/۱۹

مقدمه

امکان مراجعه به دادگاه و طرح دعوا و رعایت اصول و تشریفات دادرسی و در نهایت صدور رأی، تنها بخشی از مسیر دادخواهی است. اصدار رأی معطل، فعلی عبث و عقلاً عملی قبیح است. با تحول نظام‌های سیاسی و اقتصادی، دنیا در حال تبدیل شدن به ده کده جهانی است و لزوم یکسان‌سازی قوانین و مقررات و جهانی شدن حقوق، بیش از پیش ملموس است. بزرگ‌ترین مانع در ایجاد وحدت حقوقی، تعارض قوانین و احکام صادره و در نهایت تعارض قواعد و مقررات در زمینه شناسایی و اجرای احکام خارجی است، زیرا لزوم حفظ حاکمیت ملی کشورها و ترس از نقض آن و جلوگیری از دخالت در امور داخلی آنها، موجب شده کشورها در شناسایی اجرای احکام صادره از کشورهای دیگر، با احتیاط و دقت فراوان عمل کنند. در حقوق ایران، به خصوص در قلمرو حقوق خانواده و بالأخص در موضوع طلاق، به لحاظ تعارض فاحش بیشتر قوانین خارجی با قواعد اسلامی و متون فقهی، این مانع دوچندان است و با وجود این، حقوق ایران، باب شناسایی و اجرای احکام خارجی، حتی در موضوعات مربوط به حقوق خانواده را م‌سدود نکرده و در قانون اجرای احکام مدنی و قانون حمایت خانواده با رعایت قیود و شرایطی، امکان شناسایی و اجرای احکام خارجی وجود دارد.

هدف عمده از تأسیس نهاد اجرای احکام مدنی خارجی، حفظ حقوق مکتب سبب معرفی می‌شود و چنانچه کشورها بخواهند در زمینه تجارت بین‌الملل و جذب سرمایه‌های خارجی و عضویت در سازمان تجارت جهانی^۱ موفق باشند، باید سیستم قضایی خود را به سطح استانداردهای جهانی نزدیک کنند. از این رو بیشتر کشورهای می‌کشند با تصویب قوانین و مقررات منطبق با اصول مقبول جهانی، زمینه اجرای احکام خارجی را در قلمرو خود فراهم سازند و علاوه بر مقررات کلی و تصویب یا اصلاح قوانین داخلی خود، از طریق انعقاد پیمان‌نامه‌های دو یا چندجانبه، امکان شناسایی و اجرای احکام قضایی خارجی را در قلمرو حاکمیت خود فراهم کنند. در حقوق ایران علاوه بر مقررات کلی مندرج در قانون اجرای احکام مدنی، در قانون جدید حمایت خانواده بر شناسایی و اجرای احکام خارجی تصریح شده و علاوه بر آن با بسیاری از کشورها مانند ترکیه، امارات متحده عربی، تونس، قزاقستان، کویت و ... پیمان‌نامه‌های دوجانبه و موافقت‌نامه‌های همکاری حقوقی و قضایی منعقد شده که در مواردی مقررات آن با حقوق داخلی متفاوت است. در اتحادیه اروپا نیز کنوانسیون ۱۹۶۸ بروکسل در زمینه صلاحیت، شناسایی و اجرای احکام در موضوعات مدنی و تجاری و آیین‌نامه‌های اجرایی که آخرین اصلاحیه آن مربوط به سال ۲۰۱۲ می‌باشد، حاکم بر این موضوع است.

گسترش ارتباطات جهان و پیوستگی مسائل بین‌المللی سبب پیدایش پدیده «جهانی شدن»

1. World Trade Organization(WTO)

شده است. جهانی شدن حقوق فرایندی است که به هم سان سازی قوا عد، م فاهیم و نهاد های حقوقی خاص در سطح داخلی و بین المللی می انجامد. گسترش این پدیده در حقوق موجبات تدوین مقررات بین المللی متعدد از جمله کنوانسیون ۱۹۸۰ بیع بین المللی کالا و کنوانسیون های ۱۹۳۰ ژنو و ۱۹۸۸ وین در باره سفته و برات، کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو در باره چک و متحدالشکل سازی حقوق عمومی اتحادیه اروپا را فراهم کرده است (جلالی و مقامی، ۱۳۹۰: ۹۸).

به هر ترتیب، استفاده از معاهدات بین المللی، از بهترین و کارآمدترین روش ها برای جهانی شدن حقوق محسوب می شود، زیرا از این طریق، دولت ها با رضایت و ابتکار و نه تحمیل، که صورتی ناخوشایند دارد، قواعد مشترک را می پذیرند. یکی از زمینه های ضروری در راستای جهانی شدن حقوقی، یکسان سازی مقررات در زمینه شناسایی و اجرای احکام خارجی در دولت ها است و لیکن در این زمینه اگرچه در سطح بین المللی و جهانی تاکنون موفقیت حاصل نشده است، لیکن اتحادیه اروپا به سبب تصویب کنوانسیون شناسایی و اجرای احکام خارجی در بین دولت های عضو، الگوی بسیار مناسبی برای سایر دولت ها و سازمان های منطقه ای است و حداقل از لحاظ شکلی می تواند الگوی مناسبی برای کشورهای با جوه مشترک مانند کشورهای اسلامی شود.

روند حرکت اتحادیه اروپایی به سمت یکنواخت شدن حقوق، سبب شده است بتوان در باره نوعی «کنوانسیون» یا «اتلاف حقوقی» سخن گفت، زیرا در عمل امروزه حقوق مشترک اروپایی وجود خارجی یافته است (Delmas-Marty, 2003: VI).

به هر حال آنچه در اتحادیه اروپا روی می دهد، توجه بسیاری از حقوقدانان بین المللی را به خود جلب کرده و این سؤال مطرح است که آیا در آینده حقوق بین الملل ویژگی های حقوق داخلی یا حداقل مشابه آنچه در اروپا به عنوان «حقوق اروپایی» شکل گرفته است را خواهد داشت؟

آنچه مبرهن است آن است که در قرن بیستم تلاش هایی در جهت حرکت به سمت موافقت نامه های چندجانبه در زمینه تنظیم قراردادهای دوجانبه برداشته شده است (Ralf, 2009: Para. 5). به هر صورت اگرچه بین کشورهای عضو اتحادیه اروپا و جمهوری اسلامی ایران از نظر ایدئولوژی اختلاف نظرهایی در برخی مسائل اعتقادی و مسائلی مانند حقوق بشر، برخی مسائل ماهوی حقوقی و نظام های قضایی وجود دارد و اتحادیه اروپایی به عنوان خاستگاه تمدن غرب، نسبت به معیارها و روش های تمدن انسان مدار خود همواره حساسیت نشان داده است و در طرف مقابل جمهوری اسلامی ایران با توجه به ایدئولوژی اسلامی در مقابل ایدئولوژی سکولار و لیبرال غربی با اروپا اختلاف بنیادین و ایدئولوژیک دارد، و لیکن اختلافات مذکور، مانع از آن نیست که حداقل از نظر شکلی، پیشرفت های اتحادیه اروپا در جهت یکنواخت سازی حقوق و به خصوص در موضوع شناسایی و اجرای احکام خارجی مورد بهره برداری قرار گیرد، زیرا ما مانعی در خصوص الگوبرداری در قواعد و مقررات شکلی نداریم.

در این شرایط، باید موانع شناسایی شده و اجرای احکام خارجی در حقوق ایران با مقررات

اتحادیه اروپا تطبیق داده شود تا با تطبیق این دو، گامی در راه توسعه حقوقی کشور برداشته شود. از این رو مطالب این تحقیق، در سه مبحث تدوین شده است؛ در مبحث اول به بیان مفهوم و تعریف دو اصطلاح شناسایی و اجرا و تفاوت آن‌ها و تاریخچه مختصر این نهاد حقوقی در حقوق ایران و اروپا می‌پردازیم؛ در مبحث دوم شرایط ایجابی شناسایی و اجرای احکام خارجی در حقوق ایران و اتحادیه بیان می‌شود؛ و در مبحث سوم به شرایط سلبی (موانع) در این دو رژیم حقوقی می‌پردازیم و سپس در نتیجه‌گیری در مقام مقایسه به معایب و مزایای هر یک از این دو رژیم خواهیم پرداخت.

مفهوم اصطلاح «حکم»

حکم در لغت، به معنای «فرمان، دستور» آمده و جمع آن احکام است و در «فارسی با فعل کردن و دادن صرف می‌شود» (دهخدا، ۱۳۷۲، ج ۶: ۸۰۴۱ و ۸۰۴۲). در اصطلاح حقوقی، حکم دادگاه رأی است که به موجب آن، اختلاف در آن دادگاه فصل شود (شمس، ۱۳۹۴، ج ۲: ۲۰۱). ماده ۲۹۹ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی مقرر می‌دارد: «چنانچه رأی دادگاه راجع به ماهیت دعوا و قاطع آن به‌طور جزئی یا کلی باشد، حکم و در غیر این صورت قرار نامیده می‌شود». در فرهنگ انگلیسی حقوقی بلکس لاو آمده است: «حکم، تصمیم رسمی و معتبر یک دادگاه نسبت به دعوی مطروحه از سوی طرفین دعوی در یک موضوع خاص است» (Black's Law Dictionary, 1983:436).

حکم خارجی^۱، هر گونه حکمی را شامل می‌شود که از مراجع صالح خارجی صادر شده باشد (بریشتاین ریستائو و ادوارد، ۱۳۸۱: ۱۶۷). حکم در مبحث شناسایی و اجرای احکام قضایی خارجی، به معنای هر گونه تصمیمی است که محاکم در اجرای قوانین حکومتی در مقام اعمال وظایف قضایی اتخاذ می‌کنند. از این رو با استفاده از و صف «قضایی» احکام صادره از داوری‌های خارجی از حدود موضوع خارج شده است (معماری، ۱۳۷۹: ۱۵). ماده ۲۱ آیین‌نامه اجرایی ۲۰۰۳-۲۲۰۱ کنوانسیون بروکسل مقرر داشته است: «حکمی در یکی از دول عضو صادر شود قابل شناسایی در سایر دول عضو خواهد بود». این ماده بر خارجی بودن حکم، دلالت دارد.^۲

بند a ماده ۲ دستورالعمل اجرایی ۲۰۱۲-۱۲۱۵ اتحادیه اروپا مقرر می‌دارد: «حکم، شامل هر رأیی است که توسط دادگاه یا دیوان در هر یک از دول عضو صادر شود هر چه نامیده شود مثل حکم دادگاه، یا دستور یا تصمیم یا اجراییه».^۳

1. Foreign Judgment

2. Article 21: A judgment given by a Member State shall be recognized in the other Member State.

3. Article 2: (a) Judgment means any judgment given by a court or tribunal of a Member State, whatever

مفهوم شناسایی و اجرا و تفاوت آنها

شناسایی^۱ دارای دو مفهوم است: الف) عمل شناختن یعنی قبول کردن و اعتراض نکردن و موافق بودن با وضع موجود؛ ب) معنی متداول کنونی در حقوق بین‌الملل که عبارت است از عملی که به موجب آن وجود بعضی وقایع (مانند دولت جدید، حکومت، وضع، قرارداد و غیره) را می‌شناسند و این امر متضمن آن است که براساس آن روابط حقوقی خود را برقرار خواهند کرد (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۷: ۳۹۵). در مبحث شناسایی احکام خارجی، منظور از شناسایی آن است که از دادگاه یک کشور خواسته شود تا حکمی را که مرجع خارجی صادر کرده است، معتبر تلقی کند (الماسی، ۱۳۶۹: ۸۱).

در فرهنگ لغت آکسفورد آمده است: «قبول کردن (پذیرش) بعضی چیزها به صورت رسمی که معمولاً به وسیله نهادها و مؤسسات دولتی و وابسته به حکومت انجام می‌شود. مثلاً حکمی در خارج از کشور پذیرفته شود»^۲.

اجرا در لغت به معنی سریع‌تر و جدی‌تر است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۰۵۴) و در اصطلاح، به کار بردن یا به کار بستن احکام دادگاه‌ها یا مراجع رسیدگی اداری یا اسناد رسمی را گویند (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۷: ۹) و اصطلاح اجرای احکام^۳، به معنی اجرای احکام قطعی دادگاه‌هاست که در مقابل اجرای اسناد رسمی یا سایر اقسام اجرا مانند آرای صادره از مراجع شبه قضایی قرار می‌گیرد. طی فرایند شناسایی و اجرای احکام خارجی، به این دلیل است که «اجرای مستقیم آرا توسط دولت خارجی و بدون کنترل دولت ملی، مخالف اصل حاکمیت قضایی، که چهره‌ای از حاکمیت ملی است، تلقی می‌شود» (الماسی، ۱۳۶۹: ۸۰). اصولاً هیچ حکمی بدون شناسایی اجرائی نیست، اما گاهی ممکن است احکامی بدون این‌که اجرای آنها لازم باشد، مورد شناسایی واقع شوند، زیرا برخی احکام، صرفاً جنبه اعلامی دارند و اقدامات اجرایی خاصی در مورد آنها متصور نیست. در بسیاری از نظام‌های حقوقی جهان، شناسایی حکم خارجی به مراتب آسان‌تر از اجرای چنین حکمی است. اجرای این حکم در صورتی میسر است که یک دادگاه داخلی، در این خصوص تصمیمی معتبر اتخاذ کرده باشد، اعم از آنکه پس از رسیدگی مجدد، دستور اجرای حکم خارجی را صادر کرده باشد یا آنکه، رأی جدیدی براساس حکم خارجی صادر کرده یا اینکه رأی مذکور را از لحاظ اجرای حکم، جزء آرای خود به ثبت رسانیده باشد، اما صرف شناسایی، مستلزم طی این تشریفات نیست (نصیری، ۱۳۸۳: ۴۱۷).

اصولاً احکام صادره از دادگاه‌های یک دولت، به خودی خود قدرت اجرایی در دولت دیگر

... the judgment may be called, including a decree, order, decision or writ of execution, ...

1. Recognition

2. Recognize: To accept something officially (usually done by institutions or governments). (Oxford American Dictionary, 2011, pp. 586).

3. Enforcement of Judgment

ندارند و این امر اغلب ناخوشایند است، زیرا طرفین دعوا دوست ندارند که مجدداً در کشور دیگر طرح دعوا کنند و با تصمیمات معارض مواجه شوند. از این رو شناسایی و اجرای احکام خارجی در بحث تعارض قوانین و در کنار صلاحیت و انتخاب قانون صالح، یکی از سه موضوع مهم در حوزه حقوق بین‌الملل خصوصی است (Ralf, 2009).

بنابر آنچه گفته شد، احکام اعلامی، نیازی به اجرا ندارند و کافی است در کشور مجری حکم، صرفاً شناسایی شوند. تعریف فرهنگ حقوقی آکسفورد^۱ از حکم اعلامی به شرح ذیل است: «حکم اعلامی، حکمی است که صرفاً بیان‌کننده نظر دادگاه در مورد یک امر حکمی یا اعلام کنند. حقوق طرفین می‌باشد، بدون اینکه در بر دارنده مفاد اجرایی باشد»^۲.

تاریخچه اجرای احکام قضایی در حقوق داخلی و معاملاتی ایران و اروپا

۱. تاریخچه شناسایی و اجرای احکام خارجی در حقوق ایران

دوره اول: اساس حقوق معاصر ایران، حقوق اسلام بود و تا قبل از مشروطیت نیز حل و فصل دعاوی در تهران در دیوانخانه عدلیه و در ولایات و ایالات توسط حکام صورت می‌گرفت و هیچ‌کدام تابع مقررات مدونی نبود. در سال ۱۳۲۵ق بعد از استقرار نظام مشروطه، محکمه ملکی و نقدی و محکمه جزا و استیناف و دیوان تمییز تشکیل شد و در سال ۱۳۲۹ق عدلیه منحل و لوایح تشکیلات و اصول محاکمات حقوقی تدوین شد (عالمی، ۱۳۴۵: ۲۱۰). در قانون اصول محاکمات حقوقی مسئله اجرای احکام بیگانه صریحاً اشاره نشده و نظر مساعدی برای اجرای احکام بیگانه در ایران وجود نداشته است. در حقیقت قانون اصول محاکمات حقوقی مقدمه الغای کاپیتولاسیون بود و در سال ۱۳۰۵ به بعد به وزیر عدلیه اختیار داده شد تا قانون تشکیلات و اصول محاکمات حقوقی را تدوین کند و به موقع اجرا بگذارد و سپس برای تصویب به مجلس پیشنهاد کند (صمدی فروشانی، ۱۳۹۱: ۲۳). در سال ۱۳۰۷ جلد اول قانون مدنی تصویب و اجازه رعایت احوال شخصیه بیگان داده شد. کاپیتولاسیون نیز الغا و در همین هنگام قانون دعاوی بین اتباع ایران و اتباع خارجه تصویب شد. با الغای کاپیتولاسیون، به تدریج زمینه برای اجرای احکام بیگانه مساعد شد، به نحوی که قانون مدنی در ماده ۹۷۲ مقرر داشت: «احکام صادره از محاکم خارجه و همچنین اسناد رسمی لازم‌الاجرا و تنظیم شده در خارجه را نمی‌توان در ایران اجرا نمود، مگر اینکه مطابق قوانین ایران امر به اجرای آنها صادر شده باشد». سپس قانون اجرای احکام مدنی در سال ۱۳۵۶ تصویب شد و تاکنون به اعتبار خود باقی است. علاوه بر

1. oxford Dictionary of law, oxford university press.1997, p.138

2. Declaratory judgment a judgment that Merely states the court opinion On a question of law or Declares the Rights of the Parties, Without Normally including any provision for enforcement.

قانون مذکور، در سال ۱۳۹۱ قانون حمایت خانواده به موضوع شناسایی و اجرای احکام خارجی در حوزه دعوی خانوادگی پرداخته است. در جدول زیر فهرستی از موافقت‌نامه‌های منعقدشده همکاری حقوقی - قضایی بین جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورها آورده شده است.

موافقت‌نامه‌های همکاری حقوقی - قضایی
بین جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورها (تا آذر ۱۳۹۶)

ردیف	نام کشور	عنوان موافقت‌نامه	تاریخ امضا	سال تصویب	وضعیت قابل استناد بودن درخواست‌های همکاری قضایی
۱	چین	معاذت قضایی در موضوعات مدنی و تجاری	۱۳۹۴/۱۱/۳ - ۲۳ ژانویه ۲۰۱۶	۱۳۹۵	لازم‌الاجرا نشده است
۲	بوسنی و هرزه گوین	معاذت حقوقی در امور مدنی و کیفری (شامل استرداد مجرمان)	۱۳۹۰/۳/۲۴ - ۱۴ ژوئن ۲۰۱۱	۱۳۹۱	لازم‌الاجراست
۳	عراق	همکاری حقوقی و قضایی در امور مدنی و احوال شخصیه	۱۳۹۰/۲/۸ - ۲۵ جمادی‌الاول ۱۴۳۲ - ۲۸ آوریل ۲۰۱۱	۱۳۹۱	لازم‌الاجراست
۴	الجزایر	همکاری قضایی در امور مدنی و تجاری	۱۳۸۹/۹/۱ - ۲۲ نوامبر ۲۰۱۰	۱۳۹۱	لازم‌الاجراست
۵	افغانستان	معاذت قضائی	۱۳۸۵/۳/۷ - ۲۰۰۶/۵/۲۸	۱۳۸۹	لازم‌الاجراست
۶	ترکیه	همکاری حقوقی در امور مدنی و کیفری (۳ موافقت‌نامه معاذت قضایی، استرداد مجرمان و انتقال محکومان در قالب یک موافقت‌نامه)	۱۳۸۸/۱۱/۱۴ - ۳ فوریه ۲۰۱۰	۱۳۸۹	لازم‌الاجراست
۷	ارمنستان	معاذت قضایی در امور مدنی و کیفری	۱۳۸۵/۴/۱۴ - ۵ جولای ۲۰۰۶	۱۳۸۷	لازم‌الاجراست
۸	تونس	معاذت قضایی در امور حقوقی و تجاری	۱۳۸۳/۶/۱۰ - ۳۱ اگوست ۲۰۰۴	۱۳۸۷	لازم‌الاجراست
۹	بلاروس	معاذت قضایی در امور مدنی و کیفری	۱۳۸۵/۸/۱۶ - ۷ نوامبر ۲۰۰۶	۱۳۸۷	لازم‌الاجرا نشده است
۱۰	قرقیزستان	معاذت قضایی در امور مدنی و کیفری	۱۳۸۲/۹/۳۰ - ۲۱ دسامبر ۲۰۰۳	۱۳۸۶	لازم‌الاجراست
۱۱	قزاقستان	معاذت قضایی در امور مدنی و کیفری	۱۳۷۸/۷/۱۴ - ۱۹۹۹/۱۰/۶	۱۳۸۵	لازم‌الاجرا نشده است
۱۲	اوکراین	معاذت قضایی در امور مدنی و کیفری	۱۳۸۲/۲/۲۲ - ۱۱ می ۲۰۰۴	۱۳۸۵	لازم‌الاجراست

لازم الاجراست	۱۳۸۱	۱۳۷۸/۲/۲۵ - ۱/۲۸ - ۱۴۲۰ ۱۹۹۹/۵/۱۵	همکاری قضایی در زمینه امور حقوقی، استرداد مجرمان و انتقال محکومان به حبس	سوریه	۱۳
لازم الاجراست	۱۳۷۸	- ۱۳۷۶/۱۲/۲ ۱۹۹۸/۲/۲۱	معاضدت قضایی در امور مدنی و کیفری	آذربایجان	۱۴

۲. تاریخچه اجرای احکام قضایی خارجی در اروپا

اجرای احکام خارجی در اروپا سه دوره متفاوت را تجربه کرده است؛ دوره اول، دوره قدیم که تا قرن بیستم ادامه داشت. در روم قوانین جنبه سرزمینی یا درون مرزی داشت و همیشه قانون ملی قضایی که به دعوا رسیدگی می کرد، حاکم بر موضوع بود و حکم در خارج از مرز اثری نداشت و برای اجرای چنین حکمی، باید مجددا دعوا را اقامه کرد. این طرز تفکر، مبتنی بر دو اصل بود: یکی اصل «جودیک سوس»^۱ که به موجب آن شخص را نمی توان به محاکمه جلب کرد، مگر در مقابل قاضی خاصی که قاضی محل اقامت خوانده است و دیگری اصل حاکمیت دولتی که حکم باید در قلمرو او اجرا شود. به مرور زمان، از شدت این طرز تفکر کاسته شد تا جایی که خواهان مجبور شد فقط یک دعوا^۲ براساس حکمی که قبلا در مملکت خارجی رسیدگی شده طرح کند نه یک دعوای ماهوی. حکمی که براساس این دعوا صادر می شد، اکزیکوآتور (Exequatore) یا امر به اجرا نامیده می شد.^۳ امر به اجرا یعنی اینکه قاضی اعلام کند که حکم خارجی در مملکت داخلی قابل اجراست. این نظریه در حقوق فرانسه، آلمان، ایتالیا و اسپانیا حکومت داشت (عالمی، ۱۳۴۵: ۲۱۳).

در دوره دوم یا دوره جدید، نزدیک به قرن بیستم، در پاره ای از کشورهای اروپایی به حکم خارجی مانند حکم دادگاه داخلی نگاه شد که این امر، گاه ناشی از قوانین ملی و گاه متکی به قراردادهای بین المللی (معاهدات) و در برخی موارد ناشی از عرف و عادت بین المللی بود، مانند خسارات بحری که تمام ملل دریانورد به آن احترام می گذاشتند. همچنین کنوانسیون در زمینه حمل مسافر و توشه به وسیله راه آهن ۱۹۲۴ که به موجب آن، قضات ممالک امضاکننده الزام به موافقت با صدور دستور اجرای حکم خارجی پیدا کردند. علاوه بر آن، چند پیمان منطقه ای مانند قرارداد بحری پیمایی بر روی رود دانوب در سال ۱۸۸۱ م و کنوانسیون ژنو م صوب ۲۶ سپتامبر ۱۹۲۷ اجرای احکام داوری منعقد شد (عالمی، ۱۳۴۵: ۲۱۶). در سال ۱۹۶۵ با تک جهانی با تصویب کنوانسیون «حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه گذاری بین دولت ها و اتباع

1. Judex Suus
2. Actio Judicati

۳. ظاهرا قانون مدنی ایران آن را امر به اجرا تعبیر کرده است.

سایر دول^۱ « قدمی محکم به جلو برداشت. البته کنوانسیون حاضر، پس از کنوانسیون شناسایی و اجرای احکام داوری خارجی نیویورک مصوب ۱۹۵۸م، ناظر بر شناسایی و اجرای آن دسته از احکام داوری است که در اختلافات بین اشخاص حقیقی یا حقوقی و در قلمرو کشوری غیر از کشوری که در آن تقاضای شناسایی و اجرای حکم شده است، صادر شود. ایران نیز در سال ۱۳۸۰ به این کنوانسیون ملحق شده است (نمدیان، ۱۳۷۶: ۱۹۴).

دوره سوم حقوق اتحادیه اروپا به دوره کنوانسیون‌های راجع به اجرای احکام مدنی خارجی مشهور است. اولین کنوانسیون جامع با عنوان «کنوانسیون بروکسل راجع به صلاحیت و اجرای احکام قضایی در امور مدنی و تجاری»^۲ م صوب ۱۹۶۸م در ۶۸ ماده در شهر بروکسل میان کشورهای عضو منطقه آزاد تجاری اروپا به امضا رسید که در زمره مدرن ترین مقررات جهانی محسوب می شود (Lorabina, et al., 2011: 9-23).

کنوانسیون بروکسل ۱۹۶۸ که در سال ۱۹۸۹ با پیوستن بیشتر کشورهای اروپایی و با تصویب مجدد در لوگانو در سال ۱۹۸۸ مقررات اتحادیه اروپا در این زمینه نام گرفت، با هدف حصول اطمینان از ساده سازی و تسهیل هر چه بیشتر مقررات و تشریفات قانونی و رسمی حاکم بر شناسایی و اجرای احکام مطرح شده است (کولیه، ۲۰۰۱: ۱۳۳).

علاوه بر آن کشورهای عضو جامعه اقتصادی اروپا شامل ایتالیا، بلژیک، آلمان، فرانسه، لوکزامبورگ و آلمان، در سال ۱۹۷۱ در لوکزامبورگ پروتکلی را امضا کردند (پروتکل لوکزامبورگ) که مکانیزمی را برای موضوعات تفسیری ناشی از عهدنامه بروکسل مقرر می کند و به موجب آن، چنین موضوعاتی باید به دادگاه دادگستری جامعه اروپا ارجاع شوند.^۳

در سال های ۱۹۷۸، ۱۹۸۲، ۱۹۸۹ و ۱۹۶۶ چندین کشور دیگر اروپایی به آن پیوستند و عهدنامه مذکور، توانست در کشورهای عضو اتحادیه اروپا، هماهنگی و رویه واحدی در خصوص شناسایی و اجرای احکام صادره از دادگاه های کشورهای عضو ایجاد کند. آخرین اصلاحات و به تعبیر دیگر، آیین نامه اجرایی کنوانسیون در تاریخ ۲۰۰۰/۱۲/۲۲ به تصویب شورای اتحادیه اروپا رسید و به کنوانسیون بروکسل^۴ مشهور است که به نحو مؤثر جایگزین کنوانسیون بروکسل شد و در همه کشورهای به جز دانمارک اجرا می شد. البته ابتدای اجرای م صوبه سال ۲۰۰۱ در نظر گرفته شده است و سرانجام در سومین ماه سال ۲۰۰۲ اجرا می شد. آیین نامه مذکور تاکنون چند نوبت بازنگری شده که آخرین مورد آن در سال ۲۰۱۲ بوده است، البته

1. International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID).
2. Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgment in Civil and Commercial Matters 1968. (<http://Lex.mercatoria.org>).
3. Protocol on the Interpretation by the Court of Justice of the Convention of 27 September 1988 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgment in Civil and Commercial Matters. Available at: <http://www.Adla.ir> and <http://www.dutchcivillaw.com>
4. Council Regulation 44/2001/EC

مقررات دیگری در موضوعات خاص مانند مقرره مربوط به نتایج مالکیت شرکت های مدنی ثبت شده در سال ۲۰۱۶ تدوین و از سال ۲۰۱۹ قابل اجرا خواهد شد.^۱

به موجب ماده ۲۶ معاهده بروکسل ۱، شناسایی حکم خارجی بدون هر گونه تشریفات خاصی در بین کشورهای امضاکننده معاهده صورت می پذیرد و رأی صادره در یک کشور متعاهد در کشور متعاهد دیگر به رسمیت شناخته خواهد شد. از ۱۹ اکتبر ۱۹۹۶ کشورهای حاضر در هجدهمین کنفرانس لاهه درباره حقوق بین الملل خصوصی تصمیم گرفته اند مسئله صلاحیت و اجرای احکام خارجی در امور مدنی و تجاری را در دستور کار نوزدهمین اجلاس قرار دهند. در ژوئن ۱۹۹۷ یک کمیسیون خاص، کارهای مقدماتی مربوط به کنوانسیون را آغاز کرد. پس از آن ۵ اجلاس که طی آن ۸۶ مجمع عمومی تشکیل شده کمیسیون خاص در اکتبر ۱۹۹۹ پیش نویس کنوانسیون را درباره صلاحیت و اجرای احکام خارجی تصویب کرد، لکن به دلیل اختلاف نظر میان آمریکا و اروپاییان هیچگاه کنوانسیون جهانی در این خصوص منعقد نشده است (ون مهن، ۱۳۸۹). در ضمن در دسامبر ۲۰۰۹، کمیسیون اروپا، برنامه های استکهلم را بررسی کرد و بین سال های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۴ کشورهای عضو اتحادیه تلاش کردند تا موانع را از بین ببرند و قوانین ناسازگار را نسخ کنند (Beamont & Walker, 2015).

به عنوان یک قاعده آیین نامه اجرایی م صوب پارلمان اروپا در زمینه شناسایی و اجرای احکام، هر چند سال یکبار بازنگری شده و جایگزین معاهدات دوجانبه و چندجانبه بین کشورهای عضو اتحادیه اروپا می شود (Eleanor, 2006).

شرایط ایجابی شناسایی و اجرای احکام خارجی در حقوق ایران و اتحادیه اروپا

۱. موضوع حکم خارجی

در حقوق ایران، شرط اجرای حکم خارجی، آن است که حکم صادره موضوعاً در قلمرو حقوق خصوصی و به عبارتی حکم مدنی یا تجاری باشد و در صدر ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی، صرفاً به احکام مدنی تصریح کرده است.^۲ احکام صادره در زمینه مسائل کیفری و اداری و مالیاتی، اصولاً واجد تأثیر برون مرزی نیست، زیرا این احکام، مظهر اعمال حاکمیت ملی یک

1. Council Regulation (EU) 2016/1104 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of the property consequences of registered partnerships.

۲. ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی: «احکام مدنی صادر از دادگاه های خارجی در صورتی که واجد شرایط زیر باشد در ایران قابل اجراست.....».

حکومت بر سرزمین خود است. احکام کیفری بیگانه، علمی الاصول در حقوق ایران غیرقابل شناسایی‌اند، مگر اینکه اجرای این قبیل احکام با لحاظ شرایط به موجب موافقت‌نامه‌های قانونی و معاهدات دوجانبه یا چندجانبه تصریح شده باشند و یکی از ابزارهای نسبتاً نوین معاشرت جزایی بین‌الملل، انتقال محکومان از کشور صادرکننده حکم به کشور متبوع محکوم‌علیه است. کنوانسیون بروکسل ولوگانو نیز در عنوان خود از «احکام تجاری و مدنی» یاد می‌کند^۱ و از ابتدا احکام کیفری را از بحث خود خارج کرده‌اند و در ماده اول خود به‌صراحت از موضوعات مدنی و تجاری نام برده است.^۲ البته در این کنوانسیون، احکام در خصوص ضرر و زیان ناشی از جرم صریحاً ذکر نشده، لکن به‌نظر می‌رسد این امر به‌دلیل بدهت موضوع است و اینکه در حقوق اتحادیه اروپا، جبران ضرر و زیان مبتنی بر عمل مجرمانه یک دعوی مدنی تلقی می‌شود. این نظر با توجه به بند ۴ ماده ۵ کنوانسیون بروکسل تقویت می‌شود^۳ (صمدی فروشانی، ۱۳۹۱: ۶۷). در ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی شماره ۱۲/۲۰۱۲ پارلمان اروپا نیز تأکید شده است که این مقررات صرفاً در امور مدنی و تجاری اعمال می‌شود و نوع و ماهیت دادگاه یا دیوان رسیدگی‌کننده اثری ندارد و این مقررات نباید به مواردی مانند امور مالیاتی، عوارض گمرکی یا موضوعات اداری یا مسئولیت مدنی ناشی از فعل یا ترک فعل دولت در مقام اجرای اختیارات دولت گسترش یابد.^۴

۲. قطعیت حکم و لازم‌الاجرا بودن آن

به موجب بند ۴ ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی یکی از شرایط شناسایی و اجرای حکم به این شرح است: «... حکم در کشوری که صادر شده قطعی و لازم‌الاجرا بوده و به‌علت قانونی از اعتبار نیفتاده باشد». از این بند ۳ نکته استخراج می‌شود: اول اینکه برای دادگاه باید حکم باشد و لذا شامل قرار نمی‌شود. براساس تعریف ماده ۲۹۹ قانون آیین دادرسی مدنی: «چنانچه رأی دادگاه راجع به ماهیت دعوا و قاطع آن به‌طور جزئی یا کلی باشد حکم، و در غیر این صورت قرار نامیده می‌شود»؛ دوم اینکه حکم باید قطعی باشد. وقتی که از مرحله نخستین صادر شده و قابل واخواهی یا پژوهش (تجدیدنظرخواهی) یا هر دو باشد.

۳. تصمیمات موقتی و اداری

در حقوق ایران، آن‌گونه که از ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی استنباط می‌شود، صرفاً

1. Brussels Convention on Jurisdiction and The Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters.
2. Article 1: The Convention shall apply in civil and commercial matters.
3. As regards a civil claim for damages or restitution which is based on an act giving rise to criminal Proceedings.
4. Article 1: This Regulation shall apply in civil and commercial matters whatever the nature of the court or tribunal. It shall not extend, in particular to revenue, customs or administrative matters.

احکام خارجی قابلیت شناسایی و اجرا دارند و بدیهی است اصطلاح «حکم» شامل قرارها و تصمیمات موقتی و از جمله دستور موقت نمی‌شود. در بیشتر معاهدات دوجانبه نیز به این ترتیب رفتار شده است.^۱ لیکن در حقوق اتحادیه اروپا، اقدامات احتیاطی مانند دستور موقت با مجوز حاصل از ماده ۳۱ کنوانسیون ۲۰۰۱ این اتحادیه قابل اجراست.^۲ این ماده عیناً در ماده ۳۵ دستورالعمل ۱۲/۲۰۱۵ تکرار شده است. از دیگر تصمیمات دادگاه، تصمیمات اداری است که دادرسی در جریان رسیدگی به دعوا اتخاذ می‌کند. بدیهی است این تصمیمات چون قابلیت اجرایی ندارد، در کشور خارجی نیز لازم‌الاجرا نیست. در کنوانسیون بروکسل ۲ لازم‌الاجرا بودن حکم شرط اساسی برای اجرای حکم است.

ماده ۳۸ کنوانسیون بروکسل ۲ مقرر می‌دارد: «یک دادرس و قضاوت انجام شده و لازم‌الاجرا در یک دولت عضو باید در دیگر دول عضو هنگامی که طبق درخواست هر یک از طرفین ذی‌نفع لازم‌الاجرا بودن آن اعلام شده، اجرا گردد».^۳ به موجب ماده ۳۹ مقررات ۱۲/۲۰۱۵ حتی نیازی به اعلامیه لازم‌الاجرا بودن نیست.^۴

۴. معتبر بودن حکم صادره

به موجب ذیل بند ۴ ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی ایران، حکم صادره علاوه بر قطعی و لازم‌الاجرا بودن، باید به علت قانونی از اعتبار نیفتاده باشد. برای مثال در اثر شمول مرور زمان، قابلیت اجرایی حکم منتفی شده باشد یا ممکن است با وجود قطعیت رأی، در اثر عاده دادرسی، نقض شده باشد. «حکم معتبر»، حکمی است که بر طبق قانونی که بر آن حکومت می‌کند، به وجود آید و تمام شرایط که مطابق قانون محل برای تشکیل آن لازم است، رعایت شود و معتبر باقی بماند. به هر علت که حکم اعتبار خود را از دست بدهد، قابلیت اجرایی خود را از دست خواهد داد (پورنوری، ۱۳۸۸: ۵۷). در حقوق معاهداتی اتحادیه اروپا مقررهای یافت نمی‌شود که مضمون آن به‌طور ویژه حاوی شرط معتبر بودن یا معتبر ماندن حکم قطعی خارجی باشد. همچنین ماده ۳۳ کنوانسیون بروکسل ۲ مقرر داشته است: «یک قضاوت

۱. از جمله در بند ۳ ماده ۱۷ موافقت‌نامه معاضدت حقوقی و قضایی در موضوعات مدنی و تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی مصوب ۱۳۸۹ آمده است: «این موافقت‌نامه شامل اقدامات موقت یا مشروط دادگاهها... نمی‌شود.»

2. Application may be made to the courts of a Member state for such provisional, including protective, measures as may be available under the Law of that state, even if, under this Regulation, the courts of another Member state have jurisdiction as to the substance of the matter.
3. Article 38 :A judgment given in a member State and enforceable in that state shall be enforced in another member state when, On the application of any interested Party it has been declared Enforceable there.
4. (... without any declaration of enforceability being required.)

صورت گرفته در یکی از دولت‌های عضو باید در دیگر دولت‌های عضو نیز بدون هر گونه آیین دادرسی مورد نیازی به رسمیت شناخته شود^۱».

در واقع این ماده اصل را بر شناسایی احکام قضایی خارجی بنا نهاده و در ماده ۳۴) به بیان استثنائات وارده بر این اصل می‌پردازد. به نظر نگارنده، چون قواعد مربوط به مرور زمان، امره نیستند و در واقع کنوانسیون در پی یکنواخت‌سازی و تسهیل مقررات مربوط به اعتباربخشی به حکم دادگاه اروپایی است، ایراد مرور زمان و بررسی این شرط در حقوق مشترک اتحادیه اروپا منطقی به نظر نمی‌رسد. در اینکه مرور زمان را باید مسئله‌شکلی و مربوط به آیین دادرسی محسوب کرد یا یک مسئله ماهوی داشت، رویه یکسانی در نظام‌های حقوقی وجود ندارد (الماسی، ۱۳۸۲: ۲۵).

۵. لازم‌الاجرا بودن معاهده در کشور مجری حکم

تقاضای اجرای حکم از دادگاه خارجی باید پس از لازم‌الاجرا شدن معاهده معاخذت قضایی فیما بین صورت گیرد. در اروپا شمول مقررات کنوانسیون بروکسل ۱ و کنوانسیون لوگانو و در آخر کنوانسیون بروکسل ۲ تنها پس از لازم‌الاجرا شدن مقررات معاهده و پس از پیوستن آن کشور به آن معاهده خواهد بود. در بررسی این شرط، باید به دو مسئله توجه کرد: الف) این که آیا کشور درخواست‌شونده عضو معاهده قضایی است که یک طرف آن (عضو دیگر آن) کشوری باشد که محکوم‌له حکم را از دادگاه آن کشور کسب کرده است؛ ب) این که آیا معاهده مزبور اصولاً اجرایی شده است یا خیر و ملاک، لازم‌الاجرا بودن آن در کشور مقرر دادگاه درخواست‌شونده است. در بررسی شرط اول، در اتحادیه اروپا ملاک امضای نماینده دولت عضو اتحادیه است که با اجازه پارلمان آن کشور صورت گرفته است. اما در ایران، این عمل ابتدا در دولت است که به انعقاد معاهده می‌پردازد و اجرایی شدن آن منوط به موافقت مجلس شورای اسلامی و تأیید شورای نگهبان است.

۶. تقدیم درخواست مطابق مقررات کشور مجری حکم و تسلیم مدارک لازم

یکی از اصول قضایی در امور ترافعی این است که رسیدگی به هر امری مستلزم درخواست متقاضی است. به موجب ماده ۱۷۲ قانون اجرای احکام مدنی ایران، اجرای حکم باید کتباً تقاضا شود و در تقاضانامه مزبور نام محکوم‌له و محکوم‌علیه و مشخصات دیگر آنها قید گردد و به موجب ماده ۱۷۳ قانون مذکور باید به تقاضانامه مذکور، مدارک زیر پیوست شود: ۱.

1. Article 33: A judgment given in a member state shall be recognized in the other member states without any special procedure being required.

نسخه‌ای از رونوشت حکم دادگاه خارجی که صحت مطابقت آن با اصل به وسیله مأمور سیاسی یا کنسولی کشور صادرکننده حکم گواهی شده باشد با ترجمه رسمی گواهی شده آن به زبان فارسی؛^۲ رونوشت دستور اجرای حکمی که از طرف مرجع صلاحیتدار مربوط صادر شده یا نماینده سیاسی یا کنسولی کشور صادرکننده حکم در ایران راجع به صدور دستور اجرای حکم از مقامات صلاحیتدار؛^۳ گواهی نماینده سیاسی یا کنسولی ایران در کشوری که حکم از آنجا صادر شده یا نماینده سیاسی یا کنسولی کشور صادرکننده حکم در ایران در خصوص صدور دستور اجرای حکم از سوی مقامات صلاحیتدار؛^۴ گواهی امضای نماینده سیاسی یا کنسولی کشور خارجی مقیم ایران از طرف وزارت امور خارجه. شیوه درخواست در کشورهای مختلف متفاوت است؛ در ایران، درخواست باید کتبی باشد.

ماده ۴۰ کنوانسیون بروکسل ۲ در این خصوص مقرر داشته است: «رویه ارائه دادخواست (درخواست) باید طبق قانون دولت عضوی که اجرای حکم در آنجا درخواست شده است باشد.^۱ در ماده ۴۱ مقررات سال ۲۰۱۲ نیز بر اجرای قوانین کشور مقصد^۲ تأکید شده است.

۷. صدور دستور اجرا توسط دادگاه صادرکننده و دادگاه مجری حکم

به موجب بند ۸ ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی ایران، یکی از شرایط لازم به منظور شناسایی و اجرای احکام خارجی، آن است که: «دستور اجرای حکم از مقامات صلاحیتدار کشور صادرکننده حکم صادر شده باشد». علاوه بر ماده مذکور، در کلیه معاهدات قضایی دولت ایران و نیز در کلیه کنوانسیون‌های مصوب شورای اروپا، صدور دستور اجرا شرط اساسی و مقدمه بررسی موضوع توسط دادگاه کشور مجری حکم است.

به موجب ماده ۴۱ کنوانسیون بروکسل ۲: «رسیدگی باید طبق اجرای تشریفات ماده ۵۳ و بدون هیچ‌گونه بررسی طبق مواد ۳۴ و ۳۵، سریعاً قابل اجرا اعلام گردد».^۳ ماده ۴۲ کنوانسیون مزبور نیز بیان می‌دارد: «رأیی که در رابطه یا دادخواست (درخواست) به منظور اعلام لازم‌الاجرا بودن آمده است باید فوراً به آگاهی درخواست‌دهنده و نیز محکوم‌علیه برسد، البته مطابق رویه مشخص شده به وسیله قانون دولت عضوی که اجرای حکم در آنجا مورد تقاضاست».^۴ با توجه به مراتب مذکور، شروع اجرای یک حکم خارجی در حقوق معاهده‌ای اروپا با یاد

1. Article 40: The procedure for making the application shall be governed by the law of the Member state in which Enforcement is sought.
2. State addressed.
3. Article 41: The judgment shall be declared enforceable immediately on completion of the formalities in Article 53 without any review under Article 34 and 35.
4. Article 42: The decision on the application for a declaration of enforceability shall forthwith be brought to the notice of the applicant in accordance with the procedure laid down by the law of the Member state in which enforcement is sought.

با صدور اجازه اجرای آن در کشور مقرر دادگاه، مترادف دانست. البته در برخی معاهدات تنظیمی بین دولت ایران و برخی کشورها، به نظر می‌رسد نیازی به صدور دستور اجرا از دادگاه صادرکننده حکم نیست، چراکه در این معاهدات، ارائه حکم قطعی و لازم‌الاجرا به دادگاه خارجی درخواست‌شونده را برای شناسایی کافی می‌دانند (صمدی فروشانی، ۱۳۹۱: ۱۱۲).

با توجه به ماده ۳۳ کنوانسیون بروکسل ۲ که مقرر می‌دارد: «یک قضاوت صورت‌گرفته در یکی از دولت‌های عضو باید در دیگر دولت‌های عضو بدون هرگونه آیین دادرسی مورد نیازی به رسمیت شناخته شود» و ماده ۳۸ کنوانسیون مزبور که مقرر می‌دارد: «یک دادرسی و قضاوت انجام‌شده و لازم‌الاجرا در یک دولت عضو باید در دیگر دولت‌ها عضو هنگامی که طبق درخواست هر یک از طرفین ذی‌نفع لازم‌الاجرا بودن آن در آن کشورها اعلام شده، اجراء گردد». به نظر می‌رسد که دستور اجرای حکم از دادگاه‌های صادرکننده آن به منظور اجرا در کشور خارجی لازم نیست و صدور دستور اجرا و اجرائیه صرفاً توسط دادگاه مجری حکم صورت می‌پذیرد. این مهم به لحاظ ضرورت تسریع در اجرای احکام دادگاه‌ها در اتحادیه اروپا با توجه به سرعت و جریان امور تجاری و حجم مبادلات پیش‌بینی شده و در واقع این شرط اضافی را حذف کرده است. در ماده ۳۹ آیین‌نامه اجرایی شماره ۲۰۱۲/۱۲۱۵ نیز بر این مسئله تأکید شده و مقرر داشته که حکم لازم‌الاجرا در یک کشور عضو اتحادیه بدون نیاز به اعلامیه یا اظهارنامه و به‌عبارتی اجرائیه قابل اجراء است.^۱ به همین سبب در حقوق معاهده‌ای ایران نیز این شرط حذف شده، زیرا با توجه به اینکه بشر در صدد تحقق بخشیدن به آرمان دهکده جهانی است، این امر با حذف مقررات زائد و غیرضروری به‌ویژه از طریق انعقاد معاهدات همکاری میسر خواهد شد (صمدی، ۱۳۹۱: ۱۱۵).

شرایط سلبی شناسایی و اجرای احکام خارجی در حقوق ایران و

اتحادیه اروپا

۱. حکم راجع به مال غیرمنقول

به موجب بند ۷ ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی ایران، یکی از شرایط شناسایی و اجرای حکم خارجی آن است که: «حکم راجع به اموال غیرمنقول واقع در ایران و حقوق متعلق به آن نباشد». به موجب این بند، قانونگذار، بررسی صلاحیت قانون حاکم بر ماهیت دعوا را لازم دانسته است، چراکه مطابق ماده ۹۶۶ قانون مدنی ایران، تصرف و مالکیت و سایر حقوق بر اشیای منقول یا غیرمنقول، تابع قانون مملکتی خواهد بود که آن اشیاء در آنجا واقع اند.

1. Article 39: A judgment given in a Member State which is enforceable in that Member State shall be enforceable in the other Member State without any declaration of enforceability being required.

(مهاجری، ۱۳۹۳: ۳۰۶). به موجب ماده ۱۲ قانون آیین دادرسی مدنی نیز مقرر شده است: «دعاوی مربوط به اموال غیرمنقول اعم از دعاوی مالکیت، مزاحمت، ممانعت از حق، تصرف عدوانی و سایر حقوق راجع به آن در دادگاهی اقامه می‌شود که مال غیرمنقول در حوزه آن واقع است، اگرچه خوانده در آن حوزه مقیم نباشد». بنا به مراتب حکم خارجی در مورد اموال غیرمنقول واقع در ایران بلااثر است. معمولاً در معاهدات تنظیمی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورها نیز این شرط گنجانده می‌شود. برای مثال در ماده ۱۸ موافقتنامه معاضدت حقوقی و قضایی در موضوعات مدنی و تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی چنین مقرر شده است: «دادگاه‌های طرفی که مال غیرمنقول در آن واقع است برای تصمیم‌گیری در مورد حقوق مربوط به آن، صلاحیت دارند».

براساس آخرین مقررات کشورهای عضو اتحادیه اروپا و بریتانیا این صلاحیت استثنایی تأیید شده است. صدر و بند ۱ ماده ۲۲ کنوانسیون بروکسل ۲ مقرر می‌کند: «محاکم زیر با دید دارای صلاحیت انحصاری باشند صرف‌نظر از محل اقامت».

۱. در مورد اقداماتی که بنابر موضوع آنها دارای حق عینی در مورد اموال غیرمنقول یا حق مالکیت منافع اموال غیرمنقول هستند، در محاکم دولت عضو که مال در آنجا قرار دارد. از این رو در مورد اقداماتی که موضوع آنها مالکیت منافع اموال غیرمنقول است و برای استفاده شخصی و خصوصی موقت برای حداکثر زمان شش ماه متوالی منعقد شده‌اند، محاکم دولت عضو که خواندظ ساکن آن است، باید صلاحیت رسیدگی را داشته باشد، مشروط بر این که مستأجر (منافع) یک شخص حقیقی باشد و همچنین مشروط به اینکه موجر و مستأجر هر دو ساکن یک دولت عضو باشند.^۱

ضمانت اجرای عدم رعایت این مقرره، ماده ۳۵ کنوانسیون است که بیان می‌دارد چنین رأیی نباید معتبر شناخته شود.

۲. صدور حکم معارض

چنانچه رأی صادره از محکمه کشور متعاقد با رأی دیگری از دادگاه کشور مجری حکم یا دادگاه کشوری ثالث اصداریافته معارض باشد، اجرا نخواهد شد، زیرا اعتبار احکام صادره از محاکم هر کشور، ارتباط کامل با حاکمیت قضایی آن کشور دارد. علاوه بر این، هنگامی که احدی

1. Article 22 :The following courts shall have exclusive jurisdiction, regardless of domicile: in Proceedings which have as their object rights in rem in immovable property or tenancies of immovable property, the courts of the Member State in which the property is situated. However in proceedings which have as their object tenancies of immovable property concluded for temporary private use for a maximum period of six consecutive months, the courts of the Member State in which the defendant is domiciled shall also have jurisdiction, provided that the tenant is a natural person and that the landlord and the tenant are domiciled in the same Member State.

از متداعیین که قبلاً برای اثبات علت دعوا یا دفاع متحمل هزینه و صرف وقت شده، مجدداً به ورود در تشریفات دادرسی ملزم شود، دور از انصاف است.

به موجب بند ۵ ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی ایران، یکی از موانع شناسایی و اجرای احکام خارجی آن است که: «از دادگاه‌های ایران حکمی مخالف دادگاه خارجی صادر نشده باشد». این بند را می‌توان با ماده ۹۷۱ قانون مدنی مرتبط دانست. به موجب این ماده «دعاوی از حیث صلاحیت محاکم و قوانین راجعه به اصول محاکمات تابع قانون محلی خواهد بود که در آنجا اقامه می‌شود. مطرح بودن همان دعوی در محکمه اجنبی رافع صلاحیت محکمه ایرانی نخواهد بود». به موجب این ماده، دادگاه ایران، بدون توجه به طرح مسئله در دادگاه خارجی، می‌تواند به رسیدگی خود ادامه دهد.

در حقوق معاهده‌ای ایران نیز، صدور حکم معارض دیگر به عنوان شرط سلبی شمرده شده است. برای مثال به موجب بند ۲ ماده ۴۹ معاهده حقوقی و قضایی با کشور قزاقستان در مورد ذیل درخواست اجرای تصمیمات قضایی پذیرفته نخواهد شد: «در خصوص همان اختلاف حقوقی بین همان طرف‌ها در قلمرو طرف متعاهدی که تصمیم مورد پذیرش قرار خواهد گرفت و اجرا خواهد شد، تصمیم قضایی که لازم‌الاجرا بوده، صادر شده یا مرجع قضایی طرف متعاهد مزبور در آن مورد شروع به رسیدگی کرده است».

در حقوق اتحادیه اروپا و به موجب آخرین اصلاحات، بندهای ۳ و ۴ ماده ۳۴ کنوانسیون بروکسل ۲۰۰۰ که از سومین ماه سال ۲۰۰۲ لازم‌الاجرا شده، به این مانع پرداخته است: بند ۳. اگر این قضاوت با قضاوتی که در نزاع بین طرفین یکسان دعوی در دولت عضوی که این شناسایی مورد درخواست است، ناسازگار باشد.

بند ۴. اگر این قضاوت (انجام شده در محاکم دولت‌های دیگر عضو) با یک قضاوت پیشین که در یک دولت دیگر عضو یا دولت ثالثی صورت گرفته که شامل دعوی مشابه و طرفین مشابه و یکسان است، ناسازگار باشد. مشروط به اینکه قضاوت اولی دارای تمام شرایط لازم برای به رسمیت شناختن و معتبربودنش در دولت عضو مشخص شده باشد.^۱

بنابراین در حقوق اتحادیه اروپا، مانند حقوق معاهده‌ای ایران، چنانچه حکم صادره معارض تلقی شود، اجرا نخواهد شد و فرق نمی‌کند که حکم اولی از کشور مقرر دادگاه مورد درخواست صادر شده باشد یا یک کشور عضو کنوانسیون یا دادگاه هر کشور ثالثی آن را صادر کرده باشد. به هر صورت این مانع از موانع مشترک بین حقوق اتحادیه اروپا و حقوق ایران است.

1. Article 34: A judgment shall not be recognized: 3. if it is irreconcilable with a judgment given in a dispute between the same parties in the Member state in which 1 Recognition is sought. 4. if it is irreconcilable with an earlier judgment given in another Member state or in a third state involving the same cause of action and between the same parties, Provided that the earlier judgment fulfils the conditions necessary For its recognition in the Member state addressed.

۳. مغایرت با نظم عمومی و اخلاق حسنه

مفهوم نظم عمومی^۱ توسط مراجع قانونی تعریف شده است، زیرا همه کشورهای عضو اتحادیه اروپا، به حقوق اساسی که توسط پارلمان اروپا در مورد حقوق بشر تصویب شده، علاقه مشترک دارند و دادگاه حقوق بشر اتحادیه اروپا^۲ مفروض داشته است که نظم عمومی در هر یک از کشورهای عضو، محتوا و مفهوم یکسان دارد (Beadoin et al., 2016: 3-21).

در قسمت سوم آیین نامه اجرایی شماره ۲۰۱۲/۲۰۱۵ تحت عنوان امتناع از شنا سایی و اجرای حکم، در ماده ۴۵ در شق «الف» بند ۱ مقرر شده است: «اگر چنین شنا سایی آشکارا مغایر با نظم عمومی در کشور مقصد (محل اجرا) باشد رد خواهد شد»^۳.

به موجب بند ۲ ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی ایران نیز یکی از مواضع شنا سایی و اجرای حکم خارجی مخالفت با نظم عمومی و اخلاق حسنه است، زیرا ممکن است محتوای حکم خارجی با اصول و تأسیسات حقوق ملی، احساسات و افکار عمومی جامعه و اخلاق حسنه منافات داشته باشد (مهاجری، ۱۳۹۳، ج ۲: ۳۰۱).

نتیجه گیری

اتحادیه اروپا به عنوان یک بازیگر عمده در تحولات منطقه ای و به خصوص در عرصه تجارت و اقتصاد است و از این رو در صدد تقویت جایگاه خود در بین کشورهای منطقه است و ایران با موقعیت راهبردی و منابع و ذخایر عظیم انرژی به عنوان یکی از اعضای فعال و مؤثر سازمان کنفرانس اسلامی و از بینانگذاران و اعضای سازمان منطقه ای همکاری های اقتصادی (اگو) برای اروپا اهمیت دارد. به همین دلیل برای تنظیم رابطه اقتصادی اطلاع از قوانین و مقررات اتحادیه اروپا ضرورت دارد و از جمله موضوعات مهم در این بخش شناسایی و اجرای احکام خارجی در هر دو رژیم است.

به منظور اجرای حکم یک محکمه خارجی، بدو باید حکم مذکور توسط مراجع ذی صلاح داخلی معتبر تلقی شده و به عبارتی شناسایی شود. البته همه احکام خارجی ضرورتاً به اجرا نیاز ندارند، این گونه احکام تنها محتاج شناسایی اند.

با درک ضرورت شناسایی و اجرای احکام خارجی توسط مراجع داخلی، دولت ها در پی تسهیل متقابل اجرای آرای یکدیگر برآمده اند، به گونه ای که با حذف حاکمیت قضایی خود، در صدد هموار ساختن مسیر اجرای احکام خارجی اند. جمهوری اسلامی ایران نیز همسو با

1. Public policy
 2. European Court of Human Rights.
 3. (a)- if such recognition is manifestly contrary to public policy (order public) in the member state addressed.

کشورهای جهان، علاوه بر تصویب قوانین و مقررات داخلی، موافقتنامه‌های متعددی با کشورهای مختلف جهان منعقد کرده است.

مطالعه حقوق معاهده‌ای ایران و مفاد موافقت‌نامه‌های تنظیم‌شده، نشان می‌دهد که این معاهدات از تکلف کمتری نسبت به قوانین داخلی به‌ویژه قانون اجرای احکام مدنی برخوردارند. در واقع شناسایی و اعتباربخشی به حکم خارجی را تسهیل کرده و موانع را به حداقل رسانده‌اند. اولین تفاوت بنیادین میان حقوق معاهده‌ای ایران و اتحادیه اروپا، در مبنای مورد قبول دو نظام حقوقی است، در حالی که اتحادیه اروپا با رعایت کامل حق مکتسبه براساس اعتبار امر مختوم پیش می‌رود، در نظام حقوق معاهده‌ای ایران، نظریه رفتار متقابل محور اصلی را به خود اختصاص داده است. هرچند در عمل سیستم کنترل محدود در هر دو نظام حقوقی پیاده می‌شود.

شناسایی و اجرای احکام مدنی خارجی در هر دو نظام تابع شرایط کلی مطروحه در حقوق بین‌الملل خصوصی مانند شرط قطعیت است.

میان حقوق معاهده‌ای ایران و اتحادیه اروپا در شرایط ایجابی تفاوت‌هایی به چشم می‌خورد. از جمله وجود شرط معتبر بودن حکم صادره در سیستم ایران است، در حالی که چنین شرطی در کنوانسیون‌های اروپایی دیده نمی‌شود. بنابراین در سیستم حقوق اروپا، با توجه به تنوع حقوق داخلی، حکم قطعی باید بدون توجه به مسائلی مانند مرور زمان اجرا شود، هرچند در معاهدات اخیر ایران نیز این شرط کمتر درج شده است. تفاوت دیگر، پیش‌بینی شکل خاص درخواست اجرای حکم در حقوق مشترک اتحادیه اروپاست. در حالی که در این زمینه در حقوق معاهداتی ایران، به شکل مرسوم در کشور درخواست‌کننده ارجاع شده است.

در خصوص کیفیت تجدیدنظر نسبت به تصمیم دادگاه در زمینه شناسایی یا عدم شناسایی در نظام حقوقی معاهده‌ای ایران مقررهای به چشم نمی‌خورد و با توجه به مقررات عام حقوق داخلی در این خصوص دادگاه تجدیدنظر بدون حضور طرفین اتخاذ تصمیم می‌کند. لیکن در نظام قضایی اتحادیه اروپا، ضمن بیان کیفیت تجدیدنظر در خصوص اجازه اجرا و قرار رد، رسیدگی در این زمینه را به شیوه مرسوم سایر رسیدگی‌های تجدیدنظر در کشور پذیرنده محول کرده است. همچنین پیش‌بینی اعطای مهلت به محکوم‌علیه به منظور تهیه مدارک توسط دادگاه مجری حکم جالب توجه است. ضماین درخواست نیز در دو نظام حقوقی از دیگر تفاوت‌هاست.

در خصوص موانع اجرای احکام بیگانه، با توجه به تعداد اندک موانع مربوط به حکم و موانع مربوط به کشور مجری حکم و هدف معاهدات در کاهش هرچه بیشتر موانع موجود و مرتبط با کشور درخواست‌شونده، تفاوت چشمگیری میان این دو حقوق وجود ندارد.

با توجه به رویکرد مسئولان ایران در سال‌های اخیر و همچنین تقلای جامعه اروپا در زمینه تسهیل و بسط و توسعه اجرای احکام خارجی و به‌ویژه احکام مدنی و تجاری، امور حسبی و خانوادگی و احکام کیفری با موضوع رد مال و جبران ضرر و زیان ناشی از جرم، می‌توان امیدوار

بود که جامعه جهانی در سال‌های نه‌چندان دور، به آرمان تحقق دهکده جهانی در این حوزه و به عبارتی «جهانی شدن حقوق» نزدیک شده است.

با توجه به لزوم تعامل با کشورهای مختلف دنیا و به منظور کاهش مشکلات اتباع کشورهای و تسهیل در روند شناسایی و اجرای احکام خارجی و تا زمان رسیدن به تفاهم و اجماع جهانی در خصوص موضوع همکاری قضایی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای میان کشورهای عضو سازمان آک، سازمان کنفرانس اسلامی و جنبش عدم تعهد و ... همراه با تدوین پیش نویس آنها در دستور کار قرار گیرد تا با اعطای اعتبار متقابل به احکام قضایی کشورهای مختلف، زمینه توسعه هرچه بیشتر سرمایه‌گذاری‌های خارجی و معادلات بین‌المللی با کشورهای دنیا و به خصوص کشورهای منطقه و هم‌پیمان، فراهم شود.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. الماسی، نجادعلی (۱۳۸۲)، *حقوق بین‌الملل خصوصی*، چ دوم، تهران: میزان.
۲. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۷۷)، *ترمینولوژی حقوق*، چ نهم، تهران: کتابخانه گنج دانش تهران.
۳. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه*، چاپ اول دوره جدید، انتشارات دانشگاه تهران.
۴. شمس، عبدالله (۱۳۹۴)، *آیین دادرسی مدنی*، ج ۲، چ سی‌وهفتم، تهران: دراک.
۵. عالمی، شمس‌الدین (۱۳۴۵)، *اعمال و اجرای قوانین و احکام بیگانه در ایران*، تهران: کتابخانه ابن‌سینا.
۶. مهاجری، علی (۱۳۹۳)، *شرح جامع قانون اجرای احکام مدنی*، جلد ۲، چاپ هشتم، تهران، انتشارات فکرسازان.
۷. نصیری، مرتضی (۱۳۸۳)، *حقوق تجارت بین‌المللی در نظام حقوق ایران*، تهران: امیرکبیر.

ب) مقالات

۸. الماسی، نجادعلی (۱۳۶۹)، «شناسایی و اجرای احکام مدنی خارجی در حقوق فرانسه و حقوق انگلیس و آمریکا»، *نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، ش ۵.
۹. بریشتاین ریستائو، ادوارد (۱۳۸۱)، «اجرای احکام خارجی به وسیله دادگاه‌های ایالتی و فدرال آمریکا»، ترجمه محمدجواد میرفخرایی، *مجله حقوق*، ش ۲.
۱۰. پورنوری، منصور (۱۳۸۸)، «شنا سایی و اجرای احکام دادگاه‌های خارجی در ایران»،

فصلنامه قضاوت، ش ۲۵.

۱۱. جلالی، محمود؛ مقامی، امیر (۱۳۹۰)، «کارکرد حقوق بین‌الملل در فرایند جهانی شدن حقوق»، *مجله مطالعات حقوق خصوصی*، سال چهل و یکم، ش ۲۳.
۱۲. ون مهن، آرتورت (۱۳۸۹)، «آیا پیش‌نویس تهیه‌شده توسط کنوانسیون لاهه می‌تواند به نتیجه برسد؟»، ترجمه دکتر فرهاد خمایی‌زاده، *فصلنامه الهیات و حقوق*، ش ۲.

ج) پایان‌نامه‌ها

۱۳. صمدی فروشانی، محمود (۱۳۹۱)، «شرایط حاکم بر اجرای احکام قضایی خارجی در حقوق معاهده‌های ایران و اتحادیه اروپا»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تهران.
۱۴. معماری، محمدرضا (۱۳۷۹)، «مطالعه تطبیقی شناسایی و اجرای احکام خارجی در کشورهای ایران و انگلیس»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مجتمع آموزش عالی قم.
۱۵. نمودیان، افشین (۱۳۷۶)، «نظام حل‌وفصل اختلافات تحت کنوانسیون ۱۹۶۵ وا شنگتن»، رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.

۲. انگلیسی

A) Books

16. Collier J. G., (2001), *Conflict of Laws*, 3rd Edition, Cambridge University Press.
17. Delmas-Marty M (2003), *Global Law- a Triple Challenge*, 1st. ed. USA. Brill – Nijhoff.
18. Jeremy W., (2015), *Guide to Enforcement of Foreign Judgment in the Cayman Islands*, Jwalton@appleby global.com.
19. *Oxford Dictionary of Law*, Oxford University Press. 1977.
20. PLC-*Enforcement of a Foreign Judgment*, Published on 1 August 2014, <http://uk.practical law.com> by Thomson Reuters.

B) Articles

21. Beamont, P. & Walker, L. (2015), "Recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters in the Brussels I Recast and some lessons from it and the recent Hague Conventions for the Hague Judgments Project", *Journal of Private International Law*, Vol. 11, pp. 31-63.
22. Eleanor, Ch. R. (2006), "Harmonizing European Private International Law", *International Journal of Legal Information*, Vol. 34, Summer 2006.
23. EU and Family Law. "Family and Relationship", www.citizenshipinformation.ie.
24. Larobina M. D., & Pate R. L. (2011), *The Status of Recognition and Enforcement*

of Judgment in the European Union, Department of Management, Sacred Heart University Fairfield, ct.6825). April 30/2011.

25. "Enforcing Foreign Judgments and Arbitration Awards in England and Wales", September 2010 at www.clydeco.com.
26. Beadoin P., Flore M. and Nicolin T., (2016), "The Public Policy Exception against The Recognition and Enforcement of European Judgment", ENM, ECOLE National dae la Magistrture available at http://www.ejtn.eu/PageFiles/14777/Written%20paper_France.pdf
27. Ralf M., (2009), "Recognition and Enforcement of Foreign Judgment", in: Rüdiger Wolfrum (ed.), *Max Plank Encyclopedia of Public International Law*. www.popil.com.
28. Steven Loble, "Enforcement of Foreign Judgment in England", at http://www.loble.co.uk/enforcement_of_foreign_judgments.html, viewed on 23/02/2018.

C) International Documents

29. Brussels Convention on Jurisdiction and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (1968), copy @lexmercaToria.org.
30. Convention on the Recognition of Divorces and Legal Separation, 1 June 1970, www.hcch.net.
31. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgment in Civil and Commercial Matters, 1 February 1971, www.hcch.net.
32. Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters, Brussels 1968, Full Faith and Credit Convention, Lexmercatoria.org.
33. Council Regulation(Ec) No/2001 of 22 December 2000 on Jurisdiction and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters, <http://eur-lex.europa.eu>.
34. Council Regulation (EC) NO 2201/2003 Concerning Jurisdiction and Recognition and Enforcement of Judgments in Matrimonial Matters and the Matters of Parental Responsibility; Repealing Regulation(EC) NO 1374/2000, *Official Journal of the European Union*, 23/12/2003.
35. Council Regulation(EU), 2016/1104 of 24 June 2016, Implementing Enhanced Cooperation in the Area of Jurisdiction, Applicable Law and the Recognition and Enforcement of Decisions in Matters of the Property Consequences of Registered Partnership, *Official Journal of the European Union*.
36. Regulation (EU)No 1215/2012 of The European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (recast), *Official Journal of the European Union*.20/12/2012.
37. The Hague Marriage Convention, 14 March 1978, at www.hcch.net.